

Effecten van culturele en economische hulpbronnen op toekomstverwachtingen van adolescenten

Micha G. Keijer¹, Ineke Nagel² en Aart C. Liefbroer³

Vrije Universiteit Amsterdam, Afdeling Sociologie
Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut

vrije Universiteit amsterdam

Inleiding

Maatschappelijke processen, zoals de toenemende welvaart en sterke secularisering in de tweede helft van de 20ste eeuw, gepaard met exponentieel toenemende technologische vooruitgang, hebben geleid tot een sterke individualisering van het mensbeeld. Capaciteiten, preferenties en mogelijkheden worden als steeds bepalender gezien voor de invulling van iemands levensloop (Giddens, 1991). Volgens dit gezichtspunt is het individu de architect van zijn eigen leven en geeft hij/zij aan de toekomst naar eigen inzicht betekenis, met als keerzijde van de medaille dat het individu zelf ook verantwoordelijk is voor zijn keuzes. Homo optionis is vrij(!)(Beck & Beck-Gernsheim, 2002) en hoeft alleen nog maar ‘uit te zoeken’ wat hij/zij wil. Er wordt zelfs gesuggereerd dat deze toenemende (beslissings)vrijheid leidt tot fenomenen als keuzevermoeidheid en keuze-ergernis (Iyengar & Lepper, 2000). Binnen deze visie is er weinig aandacht voor de sociale, culturele en economische herkomst van individuen: de levensloop zou voornamelijk bepaald worden door de keuzes die men maakt. De toekomst is het exploiteren van de eigen capaciteiten, preferenties en mogelijkheden; “falen of slagen in het leven” zijn individuele keuzes.

De boven geschetste visie legt sterk de nadruk op individualisering. Daarnaast – en deels in reactie op de geschetste visie – benadrukken stratificatiesociologen en levenslooponderzoekers dat veel levensloopkeuzes niet ‘volledig vrij’ zijn, maar juist vaak (sterk) aan een sociale en economische context gebonden. Ongelijkheid speelt in deze benadering een veel belangrijkere rol. Levensloopkeuzes zijn sterk afhankelijk van iemands sociale, culturele en economische herkomst. Meerdere empirische studies (De Graaf & Ganzeboom, 1993; Breen & Goldthorpe, 1997) bevestigen dat bijvoorbeeld de onderwijsloopbaan afhankelijk is van de sociaaleconomische status (SES) van de ouders. Stratificatiesociologen en levenslooponderzoekers ontkennen daarmee niet dat capaciteiten, preferenties en mogelijkheden van groot belang zijn binnen de levensloop van individuen. Echter, de beïnvloeding van de preferenties en mogelijkheden door de sociale, culturele en economische herkomst wordt binnen deze visie benadrukt. Naast ‘achievement’ speelt ‘ascription’ een belangrijke rol in deze sociologische verklaringen. Factoren die mogelijke sociale ongelijkheid veroorzaken, zoals inkomen, opleiding en geslacht, hebben bovendien niet alleen effect op beslissingen van een persoon in zijn professionele omgeving, maar ook op

beslissingen in zijn privé omgeving. Zo blijkt bijvoorbeeld dat de beslissing om uit huis te gaan afhankelijk is van hulpbronnen van het ouderlijk huis. Vrouwen die uit huis gaan om reden van vrijheid en onafhankelijkheid, blijken dit eerder te doen als hun ouders kapitaalkrachtiger zijn (De Jong-Gierveld, Liefbroer, & Beekink, 1991).

In de fase van jonge volwassenheid vinden de meeste levenslooptransities plaats. Deze levensfase is daarom veelvuldig bestudeerd. De fase ervoor, de adolescentie, wordt in de meeste studies echter onderbelicht. Dit is ongelukkig, omdat in de adolescentie de voorkeuren, aspiraties en verwachtingen over de toekomst tot stand komen. Volgens sommige levensloponderzoekers wordt het plannen van de levensloop in deze levensfase steeds crucialer voor een succesvolle loopbaan. Bovendien blijken de verwachtingen van adolescenten omtrent levensloop transities een redelijk goede indicator voor de feitelijke levenslooptransities (Nurmi, 1991). De vraag hoe de verwachtingen en aspiraties van adolescenten tot stand komen is een punt van discussie.

In dit artikel wordt daarom de relatie onderzocht tussen *de sociaal-economische herkomst* en de *verwachtingen* en *voorkeuren* van adolescenten (14-17 jaar) omtrent hun toekomstige levensloop. *De centrale vraag is in welke mate de sociaal-economische herkomst van adolescenten hun toekomstverwachtingen beïnvloedt.* De toekomstverwachtingen hebben betrekking op levensloopkeuzes die in de late adolescentie en vroege volwassenheid zullen plaatsvinden. Daarbij wordt aandacht besteed aan twee levensdomeinen: verwachtingen omtrent opleiding en beroep en verwachtingen omtrent relatievorming en gezin. De centrale vraag is uitgesplitst in drie subvragen.

(1) *Wat* binnen het ouderlijk huis beïnvloedt de toekomstplannen van adolescenten; anders gezegd wat is de relatieve betekenis van de *economische- en culturele hulpbronnen van het gezin?*

(2) *Hoe* worden toekomstplannen van adolescenten beïnvloed; beïnvloedt de sociaal-economische herkomst de plannen *via het schoolniveau* of *via gezinssocialisatie?*

(3) Gegeven dat de sociaal-economische herkomst ertoe doet, *verschilt* de invloed van de sociaal-economische herkomst tussen de verwachtingen binnen het *domein van opleiding en beroep* en de verwachtingen binnen het *domein van relatievorming en gezin?*

De eerste vraag heeft betrekking op de relatieve betekenis van de economische- en culturele hulpbronnen van het gezin. De sociaal-economische herkomst van de adolescent wordt in dit artikel nader uitgesplitst naar economische- en culturele status (Bourdieu, 1986). De

economische status geeft de financiële positie van het gezin weer, terwijl de *culturele status* de vaardigheden, de waarden en het opleidingsniveau van de ouders weerspiegelt. In een samenleving waarin opleiding en waarden minder sterk gecorreleerd zijn met financiële middelen dan voorheen, geeft deze opdeling naar verwachting een beter inzicht in de invloed van sociaal-economische herkomst. Zoals al eerder gezegd, de economische status van het ouderlijk gezin heeft mogelijk invloed op de onderwijsloopbaan van adolescenten (Need & De Jong, 2001). Daarnaast wordt de onderwijsloopbaan ook beïnvloed door de culturele status van het gezin (Bourdieu, 1986). De opleiding, de vaardigheden en de culturele waarden van de ouders hebben effect op onderwijsprestaties van adolescenten (De Graaf, 1986). Er zal in dit paper onderzocht worden of de sociaal-economische herkomst ook effect heeft op de verwachtingen omtrent opleiding. Tevens kunnen de economische- en culturele status van het gezin effect hebben op de toekomstige beroepskeuzes. De adolescent wil een zekere (economische) levensstandaard in stand houden of is dermate gesocialiseerd dat hij/zij een voorkeur heeft voor bepaalde beroepen. Ook zal in dit onderzoek gekeken worden naar het effect van de economische- en culturele status van het ouderlijk huis op verwachtingen over relatievorming en gezin. Zo kan een adolescent afkomstig uit een ouderlijk huis met veel culturele hulpbronnen ‘vrijere en vooruitstrevendere’ ideeën hebben omtrent relatievorming en gezin dan een adolescent met een lagere sociaal-economische herkomst. Daarnaast kan men zich voorstellen dat een adolescent die afkomstig is uit een gezin met minder economische en culturele hulpbronnen, een traditionelere houding heeft ‘meegekregen’.

De tweede vraag in dit onderzoek is via welke mechanismen de ouderlijke hulpbronnen de verwachtingen en ambities van adolescenten beïnvloeden. Sociologische studies benadrukken veelal de rol van opleiding. Kinderen met een hoge sociaal-economische achtergrond hebben een grotere kans een hoger opleidingsniveau te bereiken dan kinderen met een lage sociaal economische status (Need & De Jong, 2001). Het vermoeden is dat toekomstplannen vervolgens sterk gestructureerd worden door het schoolniveau. Ontwikkelingsstudies daarentegen benadrukken de socialiserende rol van ouders. De ouders slagen er veelal in, ook buiten het onderwijssysteem om, hun opvattingen aan hun kinderen over te dragen (Kim & Schneider, 2006).

De laatste vraag in dit onderzoek heeft betrekking op het verschil tussen de twee domeinen. Beïnvloedt de sociaal-economische herkomst de verwachtingen in het domein van

opleiding en beroep anders dan de verwachtingen in het domein van relatievorming en gezin? Men zou verwachten dat in een steeds sneller veranderende arbeidsmarkt socialisering omtrent beroepen door het ouderlijk huis moeilijker wordt. Daarnaast zijn opleiding en beroep ook sterk afhankelijk van de capaciteiten van de adolescent, wat suggereert dat de effecten van de sociaal-economische herkomst zwakker zijn in het domein van opleiding en beroep. Anderzijds streven ouders naar tenminste dezelfde of een hogere sociaal-economische status voor hun kinderen (Breen & Goldthorpe, 1997), wat suggereert dat ouders een sterke invloed hebben op de opleiding en het beroep van hun kind. Ook verschilt de privé leefsituatie van hedendaagse van adolescenten sterk van die van hun ouders, waardoor het moeilijker wordt om hun opvattingen omtrent relaties en gezin aan hun kinderen over te brengen. De literatuur geeft geen eenduidig antwoord op de vraag of het effect van de sociaal-economische herkomst per domein verschilt.

De hierboven beschreven onderzoeksvragen zullen geanalyseerd worden aan de hand van een dataset uit 2005, waarin 69 scholen door heel Nederland hebben geparticipeerd. Meer dan 1500 adolescenten in de leeftijd van 14-17 jaar zijn via een vragenlijst ondervraagd aangaande hun toekomstplannen, levensloopverwachtingen en ambities. Naast de leerlingen zijn ook hun ouders ondervraagd over de levensloopverwachtingen over en ambities voor hun kind.

2 Theorie

2.1 Levensloopverwachtingen van adolescenten

Levensloop is een centraal begrip in de demografie en sociologie. Uit huis gaan, samenwonen, trouwen en kinderen krijgen zijn voorbeelden van transities binnen de levensloop van een persoon. De levenslooptransities, en de timing ervan, zijn niet statisch en zijn de afgelopen 50 jaar in Nederland sterk veranderd (Liefbroer & Dykstra, 2000). Het normatieve standaard patroon¹ van levensloopgebeurtenissen is steeds zwakker geworden (Brückner & Mayer, 2005) en het aantal verschillende levenslopmogelijkheden is de laatste decennia sterk toegenomen. Deze veranderingen duiden op een individualisering van de levensloop, mensen bepalen steeds meer zelf hoe ze hun eigen levensloop inrichten. De huidige literatuur omtrent levensloponderzoek richt zich voornamelijk op volwassenen. De verwachtingen van jongeren

¹ Voor mannen: studeren, werken en trouwen. Voor vrouwen: evt. studeren, trouwen en het gezin

over hun toekomstige levenslooptransities en de verwachtingen van ouders omtrent de levensloop van hun kinderen zijn hierbij onderbelicht.

Levensloopverwachtingen onder adolescenten komen door meerdere factoren tot stand. Zo hebben het gezin, de school, de vriendengroep en de cultureel maatschappelijke consensus invloed op de verwachtingen en de planning (Boehnke, Hadjar, & Baier, 2007). Er zijn verschillende perspectieven te onderscheiden over hoe adolescenten tegen levenslooptransities aankijken.

Een *eerste* perspectief suggereert dat adolescenten levensloopkeuzes en verwachtingen voornamelijk *individueel* maken. De socialisering via instituties zoals het *gezin en de school zijn minder van belang*. Dit perspectief is gestoeld op twee ideeën. Het eerste idee baseert zich op de sterk doorgevoerde individualisering in de samenleving. Na het wegvallen van de standaard levensloop is er een ‘keuzebiografie’ ontstaan (Blossfeld, 2005), waarbij men de architect van zijn eigen leven is geworden. Door de verscheidenheid aan alternatieve levensstijlen is levensloopplanning noodzakelijk geworden (Giddens, 1991). Het tweede idee suggereert dat er een nieuwe levensloop transitie is ontstaan; ‘emerging adulthood’ (Arnett, 2000). Tussen de adolescentie en de jonge volwassenheid is er een soort moratoriumperiode ontstaan waarin men alle levensloopmogelijkheden openhoudt. Dit perspectief impliceert dat jongeren geen uitgekristalliseerde levensloopverwachtingen hebben. Beide ideeën suggereren dat de sociaaleconomische herkomst weinig tot geen invloed heeft op levensloopverwachtingen.

Een *tweede* perspectief benadrukt dat *levensloopverwachtingen mede worden bepaald door het gezin en de school*. Hierbij is de mate waarin adolescenten actief met hun toekomst bezig zijn grotendeels bepaald door de mogelijkheden die zij hebben. Zo laten Brannen en Nilsen (2002) in een kwalitatieve studie zien dat de ideeën over de toekomstige levenslooptransities afhankelijk zijn van de sociaal-economische herkomst. Adolescenten met een hoge sociaal-economische herkomst zien de toekomst als een uitdaging en zijn actief met toekomstplanning bezig (model of adaptation), terwijl adolescenten met een lage sociaal-economische herkomst zich niet met hun toekomst bezig houden (model of deferment). Ook Furlong en Cartmel (1997) benadrukken dat sociale structuren zoals klasse, ras en geslacht nog steeds een grote invloed hebben op kansen in het leven. Ondanks de individualisering in de Westerse samenlevingen blijkt dat sociale klasse een (sterke) relatie heeft met opleiding, beroep, ‘lifestyle’ en

criminaliteit. In dit tweede perspectief worden de levensloopverwachtingen dus deels beïnvloed door de sociaal-economische herkomst.

2.2 Sociaaleconomische herkomst

De mate waarin de toekomstkansen van individuen worden beïnvloed door hun sociaal-economische herkomst is een centraal thema in de sociologie. Onderzoek naar intergenerationele mobiliteit en ‘statusverwerving’ wijst uit dat de sociale achtergrond van een persoon van groot belang is bij levenslooptransities (Liefbroer & Dijkstra, 2000). De meeste van deze studies hebben betrekking op de sociaal-economische herkomst van een persoon in relatie tot zijn opleiding of zijn beroepsstatus. Leerlingen uit gezinnen met een hogere sociale status presteren gemiddeld beter op school en halen betere resultaten dan adolescenten uit een gezin met een lage sociale status. In de jaren 60 van de vorige eeuw onderzochten Duncan en Hodge (1963) de relatie tussen de onderwijsprestaties van het adolescenten en de beroepsstatus van de vader. Hun conclusie was dat de sociaal-economische herkomst een significante factor is bij intergenerationele overdracht van beroepskeuze. In een internationaal comparatief onderzoek laat Noonan (1976) zien, dat verschillende indicatoren voor sociaal-economische herkomst, zoals het opleidingsniveau van de vader en de moeder, een sterke correlatie hebben met de schoolprestaties hun kind. Vergelijkbare studies hebben geleid tot het Winconsin model (Sewell, 1969). Dit model benadrukt de rol van *aspiraties* bij het tot stand komen van ‘statusverwerving’. De aspiraties zouden mede tot stand komen door de verwachtingen van ouders en significante anderen (bijv. leraren). Echter, in welke mate de aspiraties van adolescenten worden beïnvloed door de sociaal-economische herkomst en door welke instituties deze wordt gemedieerd, via het gezin of via de scholing, wordt in dit model niet belicht.

2.3 Sociaaleconomische herkomst in relatie tot levensloopverwachtingen

De invloed van sociaal-economische herkomst op levensloopverwachtingen wordt in de literatuur veelal in verband gebracht met verschillen in beschikbaarheid van en toegang tot hulpbronnen. *Financiële en culturele hulpbronnen* zouden mogelijk de ongelijkheid veroorzaakt in het effect van sociaal-economische herkomst kunnen verklaren. Financiële hulpbronnen –

zoals het inkomen en het bezit van de ouders – zouden de socialisatie van de adolescent kunnen faciliteren. Men kan denken aan schoolmateriaal, maar ook aan een vaste ruimte thuis waar de adolescent zijn huiswerk kan maken (Coleman, 1988). Ook bijscholingscursussen en beroepskeuzetesten kunnen worden gefaciliteerd door het inkomen van de ouders. De financiële hulpbronnen worden vaak direct ingezet bij aangelegenheden omtrent de scholing van de adolescent, omdat dit in deze levensfase één van zijn of haar belangrijkste bezigheden is. Aangezien het opleidingsniveau van de adolescent in grote mate zijn of haar toekomstperspectief structureert, zijn de financiële hulpbronnen van ouderlijk huis daardoor mogelijk verklarend voor de toekomstverwachtingen van de adolescent. Naast de directe aanwending van de financiële hulpbronnen, heeft het inkomen en kapitaal van het ouderlijk huis ook een latenter effect op de verwachtingen van de adolescent. Ouders willen vaak dat hun kinderen het even goed of beter zullen doen dan zichzelf (Breen & Goldthorpe, 1997), wat bepaalde verwachtingen ten aanzien van de adolescent met zich meebrengt. Daarnaast zijn de adolescenten gewend geraakt aan een bepaald bestedingspatroon, dat vaak gefinancierd wordt door de ouders. Ze zijn een bepaalde levensstandaard normaal gaan vinden en verwachten, indien mogelijk, deze levensstandaard voort te zetten (Easterlin, 1995).

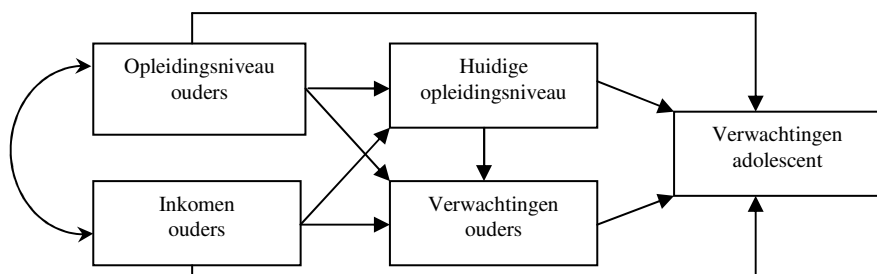
Ook kunnen financiële hulpbronnen van invloed zijn op verwachtingen in de privésfeer. In een empirische studie in de VS van Michael en Tuma (1985) bleek de leeftijd waarop men trouwt en kinderen krijgt te correleren met het inkomen van de ouders. Hun studie komt overeen met het theoretische idee van Becker (1974) dat een minder goede thuissituatie, zowel financieel als emotioneel, leidt tot het eerder verlaten van het ouderlijk huis. De studie Michael en Tuma en de al eerder genoemde studie van Gierveld et al. (1991), suggereren dat verwachtingen omtrent levenslooptransities in de privé sfeer beïnvloed kunnen worden door de financiën van het ouderlijk huis. Het kan hierbij gaan om het direct aanwenden van financiële middelen, maar ook de invloed van de ‘financiële usance’ van de ouders is van belang.

Naast financiële hulpbronnen, kunnen ook culturele hulpbronnen de toekomstverwachtingen van adolescenten structureren. Bourdieu (1986) onderscheidt drie vormen van cultureel kapitaal. Namelijk de belichaamde vorm, geobjectiveerde vorm en de geïnstitutionaliseerde vorm. Deze laatste vorm van cultureel kapitaal heeft betrekking op de academische kwalificaties van de ouders. Al deze culturele hulpbronnen zouden bijdragen aan de socialisatie van de adolescent. In dit onderzoek wordt het opleidingsniveau van de ouders

gebruikt als indicator voor de culturele hulpbronnen die het ouderlijk huis beschikbaar heeft. De culturele hulpbronnen hebben minder een fysieke dimensie, maar eerder een immateriële dimensie in vorm van vaardigheden en waarden. De bekendmaking met- en de waardering van bepaalde vormen van cultuur maken deel uit van de opvoeding van de adolescent. Zo kwam Kohn (1963) tot de conclusie dat er verschillende ‘waardenclusters’ zijn binnen opvoedingstijlen. De waarden zijn vaak geïnternaliseerd door de ouders, omdat deze bij hun persoonlijke (beroeps)situatie passen en worden overgedragen op hun kinderen.

De culturele hulpbronnen hebben ook op een andere manier effect op de levensloopverwachtingen van adolescenten, namelijk via sociale reproductie. De school als socialiserend instituut is hierbij van belang. De dominantie van de culturele middenklasse op het gebied van opvoeding en scholing zou een achterstand creëren voor kinderen met een lagere sociale achtergrond (Bourdieu & Passeron, 1970). Hoog opgeleide ouders zouden hun kinderen beter kunnen helpen bij het maken van huiswerk, en ze ook bekend maken met bepaalde vormen van cultuur, zoals musea, boeken en digitale media, die in het onderwijs gewaardeerd worden. Kinderen uit hogere sociale milieus hebben daardoor op school een voorsprong op kinderen uit lagere sociale milieus. Daarnaast zouden de verwachtingen van leraren ongelijkheid in de hand werken (Harvey & Slatin, 1975). Leraren hebben hogere verwachtingen over kinderen uit de middenklasse; ‘the middle class bias’. Het opleidingsniveau van de ouders heeft dus mogelijk effect op de toekomstverwachtingen van de adolescent, via het schoolniveau. In figuur 1. wordt grafisch weergegeven wat hierboven is beschreven. De culturele en economische hulpbronnen van de ouders worden mogelijk gemedieerd door het schoolniveau en de verwachtingen van de ouders. Bij de verklaring van het totale effect van de sociaal-economische herkomst op de toekomstverwachtingen van de adolescent kunnen directe en indirecte effecten worden onderscheiden. Naast zijn intelligentie en zijn eerdere prestaties reflecteert het schoolniveau van de adolescent de reeds verzilverde ouderlijk hulpbronnen. De verwachtingen van ouders in relatie tot verwachtingen van de adolescent, geven de mate van gezinssocialisatie weer.

Figuur 1 Conceptueel model beïnvloeding verwachtingen adolescent

3. Data en meetinstrumenten

3.1 De data

De gebruikte data zijn afkomstig uit de Jeugd en Cultuur dataverzameling van 2005 (Ganzeboom et al. 2005-2006). Deze dataverzameling maakt deel uit van een groter onderzoeksproject Jeugd en Cultuur. Dit project behelst meerdere cross-sectionele- en longitudinale studies naar leerlingen in het voortgezet onderwijs in Nederland. Tussen september en november 2005 heeft de dataverzameling plaatsgevonden in 14 gemeentes in Nederland. De keuze van de verschillende gemeentes is gebaseerd op het design van eerdere dataverzamelingen binnen het Jeugd en Cultuur project. De gemeentes verschillen in grootte en liggen verspreid over heel Nederland. Ze bestaan uit twee grote steden (Rotterdam, Utrecht), acht middelgrote gemeentes (Alkmaar, Amersfoort, Delft, Enschede, Gouda, Haarlem, Nijmegen, Zwolle) en vier kleine gemeentes (Emmeloord, Goes, Steenwijk, Weert). Binnen deze gemeentes is contact gezocht met 76 scholen, waarvan 69 scholen bereid waren te participeren in het onderzoek. Alle mogelijke scholingsniveaus in het Nederlands voortgezet onderwijs (vmbo-b², mavo/vmbo-t, havo en vwo (inclusief gymnasium) zijn vertegenwoordigd in de steekproef.

Binnen de desbetreffende school is een gestratificeerde steekproef getrokken. De stratificatie heeft plaatsgevonden naar de vier verschillende scholingsniveaus (vmbo-b, mavo/vmbo-t, havo en vwo) en het leerjaar (3, 4 of 5) van de desbetreffende klas. Binnen de school werd er een steekproef getrokken van drie klassen (bijvoorbeeld havo 3c, vwo 5a en vmbo-t 4b). De steekproef moest aan de voorwaarde voldoen dat er geen overlap zou zijn tussen klassen met betrekking tot het scholingsniveau en het leerjaar binnen een school. Deze procedure resulteerde in 190 klassen waarvan er uiteindelijk 148 werkelijk meededen aan het project. De respons is 87 % op het niveau van de scholen en 78% op het niveau van de klassen. Tijdens een lesuur (45-50 min) is de leerlingen gevraagd een enquête in te vullen. Omdat de dataverzameling deel uitmaakt van een groter project zijn de klassen aselekt in tweeën verdeeld; één helft van de klas kreeg een enquête omtrent toekomstplannen en cultuurdeelname voorgelegd, de andere helft kreeg een enquête over computergebruik. Uiteindelijk participeerden 1544 leerlingen in het onderzoek naar toekomstplannen. De respons op het niveau van de leerlingen is niet precies te

² De beroepsgerichte leerwegen: basisberoepsgericht, kaderberoepsgericht en gemengd.

bepalen, omdat het exacte aantal leerlingen in een klas niet van tevoren bekend was. Er mag verondersteld worden dat de selectieve non-respons vrij klein is, vanwege het klassikale karakter van de enquête.

In januari 2006 hebben de ouders eveneens een enquête over de toekomstplannen van hun kind via de post ontvangen. Wanneer een kind in een twee-ouder gezin leeft is er een willekeurig gekozen ouder benaderd. Bij één-oudergezinnen is de ouder gevraagd bij wie de desbetreffende leerling woont. Uiteindelijk participeerden 989 ouders in het onderzoek. Dit is een respons van 64%. De non-respons van de ouders blijkt niet selectief te zijn wat betreft inkomen en opleidingsniveau van het ouderlijk huis. De item non-respons binnen de enquêtes, zowel bij de ouders als bij de adolescenten, blijkt bij nadere analyse ook geen selectiviteit te vertonen qua opleidingsniveau en inkomen van het ouderlijk huis.

3.2 Meetinstrumenten

Toekomstverwachtingen van adolescenten en ouders

In de professionele sfeer zijn er vragen gesteld naar de verwachtingen van de adolescent omtrent onderwijs en arbeid. Op de vraag: "*Welk opleidingsniveau denk je uiteindelijk te bereiken?*", kon de adolescent voor elk van de zes opleidingsniveaus (*vmbo, mbo, havo, vwo, hbo en universiteit*) aangeven of zij dit niveau *zeker niet, waarschijnlijk niet, waarschijnlijk wel tot zeker wel* dachten te bereiken. Hierna is van deze zes verschillende vragen een schaal gecreëerd, waarbij ieder scholingsniveau een ISLED³ codering (Schröder & Ganzeboom, 2011) heeft gekregen. De antwoorden *waarschijnlijk wel* en *zeker wel* bij de hoogste haalbare opleiding zijn de voorwaarde voor het toekennen van bijbehorende ISLED codering. De schaling van het opleidingsniveau varieert van 25,7 tot 84,7. Om de verwachtingen van de ouders te meten is hun de volgende vraag gesteld: "*Welk opleidingsniveau zou u willen dat uw zoon of dochter uiteindelijk bereikt?*". De antwoordcategorieën zijn dezelfde als bij de vraag aan de adolescenten. Vervolgens is op dezelfde wijze een schaal gecreëerd. Het is opvallend dat de wensen van de ouders omtrent het uiteindelijke opleidingsniveau van hun kind een stuk hoger uitvallen dan de verwachtingen van de adolescenten zelf (zie tabel 1). Zesendertig procent van de adolescenten verwacht waarschijnlijk tot zeker een HBO-diploma te behalen. Een vergelijkbaar

³ ISLED (International Standard Level of Education) is een één-dimensionale interval score voor de verschillende opleidingsniveau's. De methodologie die wordt gebruikt om een ISLED score te creëren is vergelijkbaar met die van de Internationale Socio-Economic Index van de beroepsstatussen (ISEI).

percentage (37%) verwacht een universitaire graad te behalen. Dit staat in schril contrast met de voorkeuren van de ouders, 22% prefereert dat het HBO en 65% dat een universitaire graad misschien of graag behaald wordt. Mogelijk valt het verschil tussen ouders en kinderen te verklaren door de vraagstelling; het verschil tussen verwachtingen (“*wat denk je*”) en wensen (“*wat wil je*”).

Aangaande de verwachte beroepsstatus is de volgende vraag gesteld: "*Hoe graag zou je de volgende beroepen willen uitoefenen?*". De leerling kreeg een beroepenlijst voorgelegd van 30 verschillende beroepen. Om de voorkeur voor de verschillende beroepen uit te drukken kon geantwoord worden op de volgende schaal: *absoluut niet, liever niet, misschien en graag*. Aan de beroepen, variërend van arts tot kapper, zijn twee scores toegekend (Ganzeboom, De Graaf, & Kalmijn, 1987) om de culturele en economische status van het beroep weer te geven. De culturele en economische beroepsstatus van de verschillende beroepen zijn sterk gecorreleerd, maar geven toch een nuancering van de beroepsvoorkeur. Het meetinstrument is als volgt geconstrueerd; de economische- en culturele beroepsstatus wordt vermenigvuldigd met de desbetreffende beroepsvoorkeur (*absoluut niet=1, liever niet=2, misschien=3 en graag=4*). Hierna is er een gemiddelde berekend van de 30 producten. Dit resulteert in twee algemene beroepsvoorkeur-indices, één voor economische- en één culturele beroepen (zie tabel 2). Hoe hoger de score bij de culturele beroepsvoorkeur-index, des te sterker de voorkeur voor culturele beroepen. Ook aan de ouders is gevraagd: "*Hoe graag zou u willen dat uw zoon of dochter de volgende beroepen zou gaan uitoefenen?*". Hierbij zijn op dezelfde wijze als bij de adolescenten twee indices voor beroepsvoorkeur gecreëerd. Uit de antwoorden blijkt dat onder de adolescenten het minst populaire beroep schoonmaker is. Dit beroep heeft zowel een lage economische- als een lage culturele status (zie tabel 1). Het meest populaire beroep onder de adolescenten is directeur van een middelgroot bedrijf, dit beroep heeft voornamelijk een hoge economische status. Het op één na meest populaire beroep is muzikant, een beroep met voornamelijk culturele status. Bij de ouders was arts het meest populaire beroep, een professie met zowel een hoge economische- en culturele status. Verder blijkt uit de antwoorden dat er onder de adolescenten en ouders veel meer overeenstemming is over welk beroep men *absoluut niet* wil uitoefenen, dan over welk beroep men *graag* wilt uitoefenen.

De vragen aangaande de privésfeer gaan over het belang dat men hecht aan gezinsvorming en de timing van gezinsvorming. Om de centraliteit/belang van gezinsvorming te

bepalen zijn er vragen gesteld over het huwelijk en ouderschap. Allereerst is er gevraagd: "*Denk je dat je dit in de toekomst zal meemaken?*". Bij de opties *trouwen* en *kinderen krijgen* kon men ja of nee antwoorden. Vervolgens is de vraag gesteld: "*Hoe belangrijk is het voor jou om op je 30ste getrouwd te zijn?*" en "*..een kind te hebben?*". Hierbij moest men op een 5 puntsschaal van *zeer onbelangrijk* tot *zeer belangrijk* antwoord geven. Deze vier vragen zijn de indicatoren van de latente variabele 'centraliteit gezin' in het te schatten model. Tevens is er aan de ouders de vraag gesteld: "*Hoe belangrijk is het voor u dat uw zoon of dochter op zijn of haar 30ste getrouwd is?*" en "*.. kinderen heeft?*". De 4 vragen zijn vrijwel identiek aan de gestelde vragen aan de adolescent. De antwoorden zijn daarom ook op dezelfde manier behandeld als bij de adolescent. Er is overeenstemming tussen de ouders en de adolescenten over het krijgen van kinderen, ongeveer 90% van de ouders en de adolescenten verwacht dit (zie tabel 1). Tevens verwacht 90% van de adolescenten en 84% van de ouders een huwelijk. Het grote verschil tussen de ouders en de adolescenten is het belang dat men hecht aan trouwen en kinderen krijgen. Bijna 50% van de adolescenten vindt trouwen en kinderen krijgen voor hun 30ste belangrijk tot zeer belangrijk. Hun ouders waarden het huwelijk en het krijgen van nageslacht voor het dertigste levensjaar een stuk lager: respectievelijk 16% en 14% vindt dit belangrijk tot zeer belangrijk.

Aangaande de timing van gezinsvorming is gevraagd naar de leeftijden waarop de adolescent verwacht *te trouwen*, *een kind te krijgen*, *samen te gaan wonen met een partner* en *een eigen huis te kopen*. De geantwoorde leeftijden vormen de indicatoren voor de latente variabele 'timing gezin' in het te schatten model. Om de verwachtingen van de ouders aangaande de timing van gezinsvorming van hun kind te meten, zijn de hierboven gestelde vragen ook aan de ouders voorgelegd en vormen tevens een latente variabele. Zo'n 63% van de ouders en de adolescenten prefereert eerst een huwelijk en dan pas een kind. Een vijfde van de adolescenten en een derde van de ouders prefereert een huwelijk en kinderen in het zelfde levensjaar. Dit bevestigt enigszins het traditionele stereotype van eerst een huwelijk en daarna een kind. Het algemene beeld omtrent timing van gezinsvorming is dat ouders en adolescenten de levenslooptransities in dezelfde volgorde verwachten. Echter, de ouders verwachten de verschillende levenslooptransities later dan de adolescenten (zie tabel 1).

Overige variabelen

De ouderlijke hulpbronnen zijn onderverdeeld in economische en culturele hulpbronnen. De operationalisatie van de culturele hulpbronnen heeft als volgt plaatsgevonden. De culturele hulpbronnen worden gemeten in de geïnstitutionaliseerde vorm, namelijk het opleidingsniveau van het ouders. Het opleidingsniveau van beide ouders is gemeten op een schaal van een tot negen (*geen opleiding=1, basisschool, lager beroepsonderwijs, mavo, middelbaar beroepsonderwijs, havo, vwo, hbo, universiteit=9*). Vervolgens zijn de verschillende opleidingsniveaus uitgedrukt in ISLED coderingen (*geen opleiding=19,1 t/m universiteit=84,7*). Het opleidingsniveau van de vader en de moeder zijn gesommeerd en gemiddeld, waardoor twee- en één ouder gezinnen een vergelijkbaar opleidingsniveau hebben.

De economische hulpbronnen worden weergegeven door het inkomen van het ouderlijk huis. Dit is de som van het inkomen van beide ouders. Het inkomen per ouder is gevraagd op een schaal van 1 tot 16. Hierbij staat 1 voor ‘geen inkomsten’ en 16 staat voor meer dan € 5.000 aan netto inkomsten per maand. Van de 16 verschillende antwoordmogelijkheden is de middenklasse gebruikt. De hoogste inkomensklasse € 5.000 of meer heeft als middenklasse € 5.500 gekregen. Hierna is via sommatie het gezamenlijk inkomen van beide ouders berekend. Vervolgens is het gezinsinkomen gestandaardiseerd door equivalentiefactoren te gebruiken (Sierman et al. 2004). Hierdoor kunnen de inkomens van huishoudens met verschillende omvang en samenstelling beter met elkaar worden vergeleken. Omdat de enquête aan één van de ouders is voorgelegd, wordt er verondersteld dat de ‘invullende ouder’ voldoende inzicht heeft in de opleiding en inkomen van zijn of haar partner.

Het huidige schoolniveau van de adolescent is het niveau dat door de adolescent is gerapporteerd. Dit kan variëren van *vmbo-b, vmbo-t, havo, vwo/atheneum tot gymnasium*. De antwoorden zijn vervolgens uitgedrukt in ISLED coderingen variërend van 31,90 tot 69,80 (*zie tabel 2*).

3.3 Methode en modellen

Om de effecten van de ouderlijke hulpbronnen op de toekomstverwachtingen van adolescenten te schatten, is gebruik gemaakt van *structural equations modeling* (SEM). SEM maakt het mogelijk om het conceptuele padmodel zoals weergegeven in figuur 1 in zijn geheel te toetsen. Naast het schatten van de directe en indirecte paden, zijn ook de totale effecten van de ouderlijke

hulpbronnen op de verwachtingen van de adolescent geschat en weergegeven in tabel 2. Vanwege de item non-respons in de data zijn de modellen via de 'full information maximum likelihood' (Arbulke & Wotke, 1999) methode geschat. In de geschatte SEM modellen zijn zowel manifeste als latente variabelen opgenomen. Manifeste variabelen worden weergegeven door een rechthoek, latente variabelen door een ovaal. De factorladingen van de latente variabelen, verkregen door 'confirmatory factor analyses' binnen het SEM model, staan in tabel 3 weergegeven. Er zijn vijf verschillende modellen geschat. Er zijn drie modellen geschat aangaande verwachtingen over opleiding en beroep, met als afhankelijke variabelen *het verwachte uiteindelijke opleidingsniveau*, de *'economische beroepspreferentie'* en de *'culturele beroepspreferentie'*. Aangaande gezinsvorming zijn twee modellen geschat, met als afhankelijke variabelen *de centraliteit van gezinsvorming* en *de timing van gezinsvorming*. In de gerapporteerde figuren zijn de significante gestandaardiseerde coëfficiënten (β 's) weergegeven (p -waarde $< 0,05$, n.s. = niet significant). De verschillende *fit*-maten geven weer hoe goed de data aansluit bij het beschreven conceptuele model. De drie geschatte modellen aangaande opleiding en beroep zijn 'just identified', waardoor er geen fit maten zijn berekend.

4. Resultaten

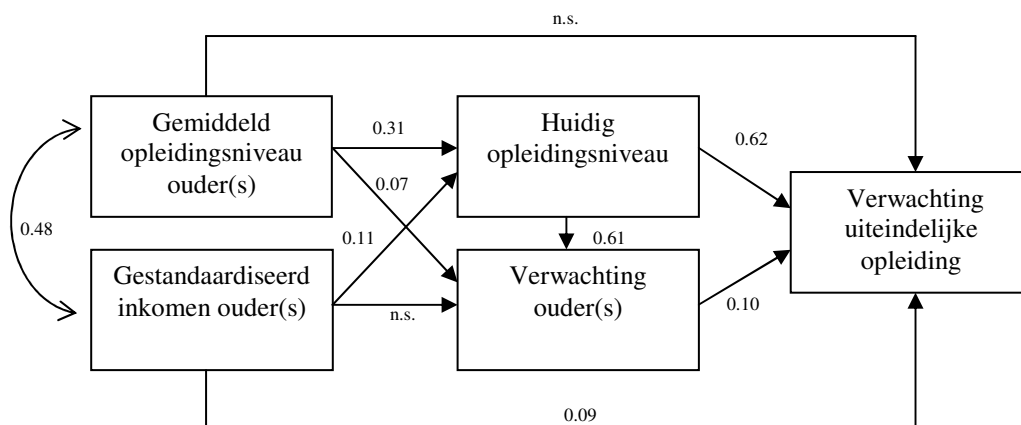
In ons onderzoek naar de invloed van de ouderlijke hulpbronnen op de verwachtingen van de adolescent wordt er eerst gekeken naar de totale effecten van het opleidingsniveau en het inkomen van de ouders op de vijf verschillende verwachtingen. Het huidige scholingsniveau van de adolescent en de verwachtingen van de ouders zijn nu nog buiten beschouwing gelaten. Deze mediërende variabelen worden later aan het model toegevoegd. De totale effecten staan vermeld in tabel 3.

De verwachting aangaande het uiteindelijk te bereiken scholingsniveau hangt significant samen met het opleidingsniveau ($\beta=0,23$) en het inkomen ($\beta=0,16$) van de ouders. De verwachte economische beroepskeuze hangt alleen significant samen met het inkomen ($\beta=0,17$) van de ouders, terwijl de culturele beroepskeuze significant samenhangt met het opleidingsniveau ($\beta=0,14$) en het inkomen ($\beta=0,12$) van de ouders. Naast deze geschatte relaties in de professionele sfeer, blijken er in de privésfeer ook significante relaties te zijn. Het belang dat de adolescent hecht aan gezinsvorming hangt negatief samen ($\beta=-0,09$) met de ouderlijke culturele

hulpbronnen. Tussen de variabele gezinstiming en beide ouderlijke culturele hulpbronnen zijn de effecten $\beta=0,19$ en $\beta=0,16$, respectievelijk voor opleidingsniveau en inkomen van de ouders.

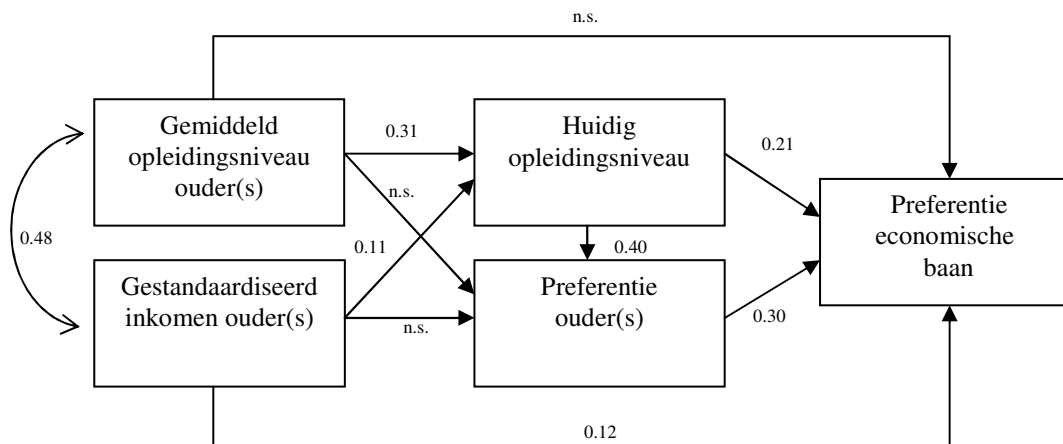
Om de effecten van sociaal-economische herkomst te verklaren, worden er als mediërende variabelen het huidige scholingsniveau van de adolescent en de verwachtingen van de ouders toegevoegd. In figuur 2 zijn de effecten geschat ter verklaring van de afhankelijke variabele *verwacht uiteindelijk scholingsniveau*. De samenhang tussen het inkomen en het opleidingsniveau van de ouders is redelijk sterk ($r=0,48$). Het opleidingsniveau van de ouders wordt *volledig gemedieerd* binnen het geschatte model. Het opleidingsniveau van de ouders heeft een effect op het huidige opleidingsniveau van de adolescent ($\beta=0,31$) en op de hun eigen verwachtingen ($\beta=0,07$). De ouderlijke verwachtingen worden het sterkst beïnvloed door het huidige opleidingsniveau van het kind ($\beta=0,61$). Zowel het huidige opleidingsniveau als de ouderlijke verwachtingen hebben een effect op de verwachting van de adolescent (resp. $\beta=0,62$ en $\beta=0,10$), waarbij de huidige opleidingsniveau het belangrijkste blijkt. Het effect van het inkomen van het ouderlijk huis op het verwachte opleidingsniveau van de adolescent wordt niet volledig gemedieerd. Er is een significant direct effect van het inkomen op de verwachtingen van de adolescent ($\beta=0,09$). De ouderlijke verwachtingen worden niet beïnvloed door hun inkomen. Wel heeft inkomen van de ouders invloed op het huidige scholingsniveau van kind ($\beta=0,11$).

Figuur 2 Geschat SEM model aangaande de beïnvloeding van het verwachte uiteindelijke opleidingsniveau

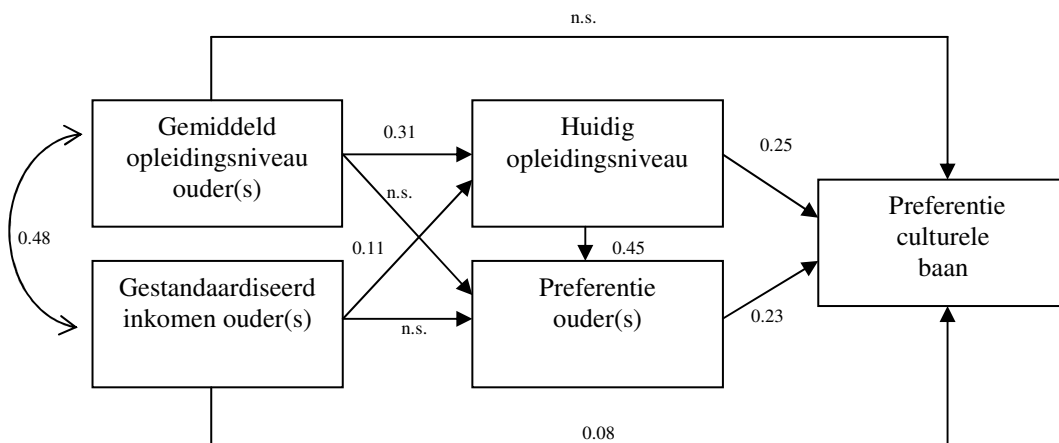

De modellen ter verklaring van de economische en culturele beroepspreferentie zijn in figuur 3 en 4 weergegeven. Het effect van het opleidingsniveau van het ouderlijk huis is in beide modellen *volledig gemedieerd*. Het opleidingsniveau van de ouders heeft in beide modellen geen direct significant effect op de ouderlijke verwachtingen. De verwachtingen van de ouders worden binnen de modellen enkel beïnvloed door het huidige opleidingsniveau van hun kind ($\beta=0,40$ en $\beta=0,45$). In tegenstelling tot het eerder geschatte model (figuur 2) is het effect van de ouderlijke verwachtingen en het effect van het huidige scholingsniveau op de verwachting van de adolescent in dezelfde orde van grootte. Dit duidt op een minder structurerend effect van het huidige scholingsniveau. Bij de verklaring van de economische en culturele beroepspreferenties zijn er twee, niet-gemedieerde, directe inkomenseffecten, respectievelijk $\beta=0,12$ en $\beta=0,08$.

Figuur 3 Geschat SEM model aangaande de beïnvloeding van de economische beroepspreferentie

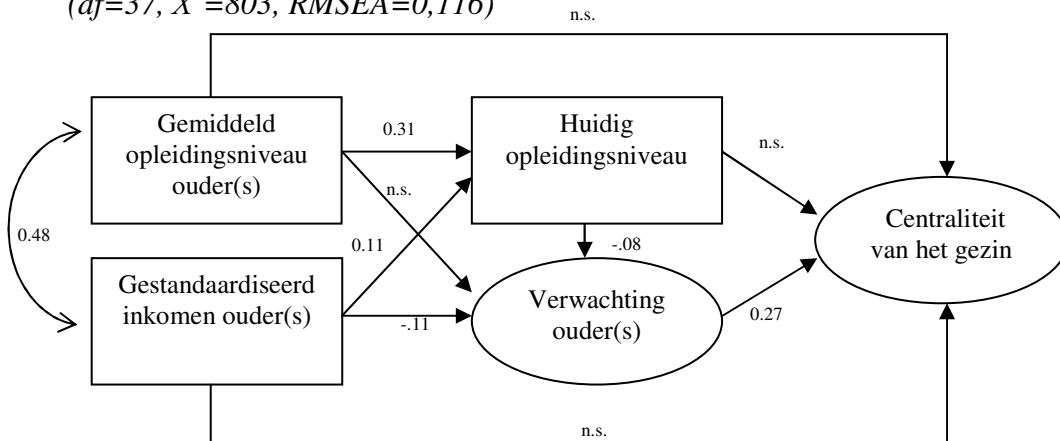

Figuur 4 Geschat SEM model aangaande de beïnvloeding van de culturele beroepspreferentie.

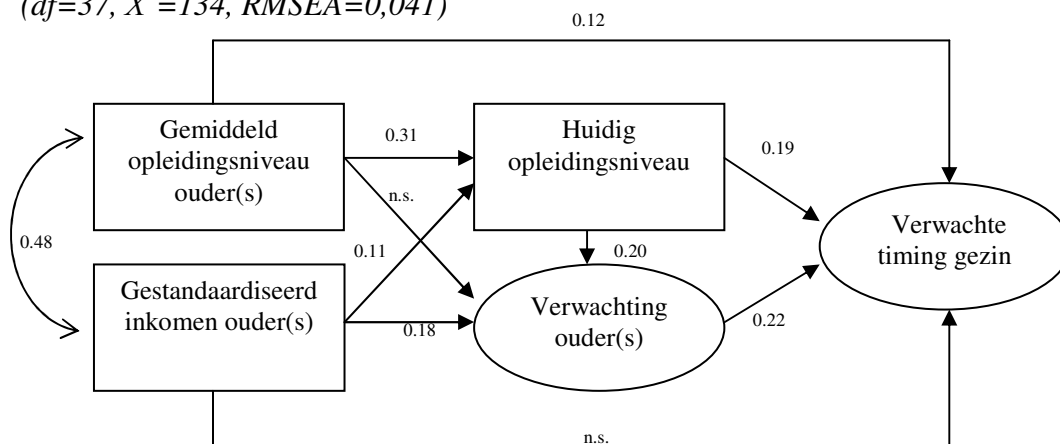
Het effect van de ouderlijke hulpbronnen op het belang dat men hecht aan traditionele gezinsvorming is in figuur 5 weergegeven. De opleiding en het inkomen van de ouders hebben een klein, maar significant indirect effect op het belang dat de adolescent hecht aan gezinsvorming. De verwachtingen van de ouders omtrent gezinsvorming blijken hierbij essentieel en hebben een effect op de afhankelijke variabele ($\beta=0,27$).

Figuur 5 Geschat SEM model aangaande de beïnvloeding van het belang van gezinsvorming (df=37, $X^2=803$, RMSEA=0,116)

In figuur 6 zijn de effecten van sociaal-economische herkomst geschat ter verklaring van de timing van gezinsvorming. Het opleidingsniveau van de ouders wordt *niet volledig gemedieerd*. Er is een direct effect van het opleidingsniveau van de ouders op de gezinstiming van de adolescent ($\beta=0,12$). Het inkomenseffect is hier *wel volledig gemedieerd*. De verwachtingen van de ouders omtrent timing worden beïnvloed door het huidige opleidingsniveau van hun kind ($\beta=0,20$) en hun inkomen ($\beta=0,18$). Het huidige opleidingniveau van de adolescent ($\beta=0,19$) en de verwachtingen van de ouders ($\beta=0,22$) hebben beide een ongeveer even groot significant effect op verwachte timing van gezinsvorming door de adolescent.

Figuur 6 Geschat SEM model aangaande de beïnvloeding van de timing van gezinsvorming (df=37, $X^2=134$, RMSEA=0,041)

5. Conclusie en discussie

Het doel van dit onderzoek is inzicht te krijgen in de invloed van de ouderlijk hulpbronnen op de toekomstverwachtingen van adolescenten. De verwachtingen van de adolescent hebben betrekking op professionele- en privé beslissingen die in de late adolescentie en vroege volwassenheid plaats zullen vinden. Omdat de adolescenten niet helemaal aan het begin staan van hun levensloop staan, wordt het huidige scholingsniveau van de adolescent aan het model toegevoegd. Deze variabele fungeert als de reeds verzilverde ouderlijke hulpbronnen en medieert tussen de ouderlijke hulpbronnen en de toekomstverwachtingen van de adolescent. De socialisatie binnen het gezin wordt in het geschatte model weergegeven door de verwachtingen van de ouders over de levensloop van hun kinderen.

Hoe sterk zijn de effecten van ouderlijke hulpbronnen?

In de inleiding zijn er na de centrale vraag een drietal subvragen gesteld. De eerste subvraag was: “*Wat binnen het ouderlijk huis beïnvloedt de toekomstplannen van de adolescent?*”. Om de subvraag te beantwoorden zijn de ouderlijke hulpbronnen opgedeeld naar economische en culturele hulpbronnen. Het totale effect van de culturele hulpbronnen op het uiteindelijk verwachte opleidingsniveau suggereert wat meerdere ‘*status attainment*’ modellen reeds hebben bevestigd (Sewell, Haller, & Portes, 1969); het opleidingsniveau van het ouderlijk huis beïnvloedt het verwachte uiteindelijk opleidingsniveau van hun kind ($\beta=0,23$; zie tabel 2). Er is ook een inkomenseffect ($\beta=0,16$) op het uiteindelijk verwachte opleidingsniveau van de adolescent. Dit is verrassend, omdat in Nederland weinig tot geen effect van het inkomen van de ouders op het opleidingsniveau zou worden verwacht (De Graaf, 1986).

Aangaande de verwachte economische en culturele beroepsvoorkeuren heeft het inkomen van een gezin een significant effect op de preferentie voor een economisch beroep. Daarnaast hebben het opleidingsniveau en het inkomen van de ouders een significant effect op de voorkeur voor een cultureel beroep. De relatie tussen het gezinsinkomen en de economische status van de beroepspreferentie van adolescent wordt mogelijk verklaard door gewenning van de adolescenten aan een bepaalde levensstijl en de wens om deze levensstijl te continueren (Easterlin, 1995). In deze sociale context hebben economische beroepen waarschijnlijk de

voorkeur. De opleiding van de ouders en de preferentie voor een cultureel beroep van de adolescent kan verklaard worden door de intergenerationele overdracht van ouderlijke waarden over cultuur en culturele beroepen (Bourdieu, 1986; Nagel, 2004). De waardering voor beroepen als kunstenaar en leraar wordt waarschijnlijk via het gezin overgedragen. Daarnaast is er een inkomenseffect op de culturele beroepspreferentie. Dit valt moeilijker te verklaren. Waarschijnlijk heeft dit te maken met het feit dat het najagen van sommige minder goed betaalde ‘culturele banen’, denk aan toneelspeler of schrijver, vergemakkelijkt wordt door financiële ondersteuning vanuit het ouderlijk huis.

De culturele ouderlijke hulpbronnen hebben een negatief effect op het belang dat de adolescent hecht aan de gezinsvorming. Dit effect is klein, omdat er waarschijnlijk andere variabelen dan financiële en culturele hulpbronnen een belangrijker rol spelen, zoals bijvoorbeeld religieuze achtergrond. Deze variabelen zijn in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten.

De timing van gezinsvorming wordt door het opleidingsniveau van de ouders beïnvloed en kan verklaard worden doordat langer doorstuderen vaak uitstel van gezinsvorming met zich meebrengt. Doorstuderen is niet alleen een tijd gerelateerde investering, doorstuderen is ook het uitstellen van arbeid. Dit verklaart het inkomenseffect op de verwachte gezinstiming van de adolescent dat via de verwachtingen van de ouders loopt. Mogelijk voorzien ouders dat zij financieel zullen moeten bijdragen om dit uitstel te bekostigen. Aangaande de timing van gezinsvorming spelen mogelijk ook andere culturele waarden een rol, zoals bijvoorbeeld de waardering van het vrijgezellenbestaan.

Door het opdelen van de ouderlijke hulpbronnen naar een financiële en een culturele component kan het volgende worden geconcludeerd. Het opleidingsniveau en het inkomen van de ouders zijn beide van belang bij het verklaren van toekomstverwachtingen. De effecten zijn niet bijzonder groot, maar zijn wel betekenisvol. Het effect van het opleidingsniveau van de ouders is vaak iets sterker dan het inkomenseffect. Alleen de geprefereerde economische beroepsstatus wordt uitsluitend beïnvloed door het inkomen van de ouders, terwijl het belang van gezinsvorming alleen wordt beïnvloed door het opleidingsniveau van de ouders.

Hoe beïnvloeden ouderlijke hulpbronnen de toekomstplannen?

“*Hoe worden toekomstplannen van adolescenten beïnvloed?*” was de tweede gestelde subvraag. In het geschatte SEM model (*figuur 2*) met als afhankelijke variabele het uiteindelijk verwachte opleidingsniveau blijkt het opleidingsniveau van de ouders volledig te worden gemedieerd. De verwachtingen van de ouders worden positief beïnvloed door hun eigen opleidingsniveau wat kan betekenen dat ouders hetzelfde of een hoger opleidingsniveau verwachten voor hun kind (Breen & Goldthorpe, 1997). De verwachtingen van de adolescenten en van de ouders worden beide sterk beïnvloed door het huidige opleidingsniveau van het kind, wat suggereert dat het huidige opleidingsniveau sterk structurerend is voor de toekomstverwachtingen. Verrassend is het, niet gemedieerde, directe effect van gezinsinkomen op de verwachtingen van de adolescent. Zoals al eerder gezegd, in Nederland heerst de veronderstelling dat inkomenseffecten steeds minder van belang zijn in het onderwijs (De Graaf, 1986). Mogelijk is dit laatste effect te verklaren door de sociale context waarin de adolescent zich bevindt. In een sociale context met een inkomen hoger dan gemiddeld, is de vraag niet *of* je gaat studeren, maar *wat* je gaat studeren. De afruil tussen studeren (investeren) of werken (inkomsten genieten) is veel minder prangend, vanwege de financiële ondersteuning van de ouders.

In tegenstelling tot het eerste model worden economische- en culturele beroepspreferenties van de ouders beide niet direct beïnvloed door hun opleiding en inkomen. Daarnaast is opvallend dat het effect van het *gezin* (verwachtingen van de ouders) op de verwachtingen van hun kind ongeveer even sterk is als het effect van de *school* (het huidige onderwijsniveau). Het huidige onderwijsniveau is dus minder structurerend bij de verwachte beroepspreferentie dan bij de verwachte uiteindelijke opleidingsniveau. De socialisatie door het ouderlijk huis speelt een net zo belangrijke rol. Naarmate beslissingen verder in de toekomst liggen speelt de socialisatie in het ouderlijk huis waarschijnlijk een belangrijkere rol. Het directe inkomenseffect ($\beta=0,12$) op de preferentie voor een economisch beroep kan zoals al eerder gezegd mogelijk gerelateerd zijn aan de gewenning van de adolescent aan een bepaalde levensstijl (Easterlin, 1995). Het directe inkomenseffect ($\beta=0,08$) op de preferentie voor een cultureel beroep staat waarschijnlijk voor de verwachte financiële ondersteuning van de ouders bij het kiezen van een ‘culturele baan’.

De waardering van gezinsvorming heeft een negatieve relatie met het opleidingsniveau en het inkomen van het ouderlijk huis. Echter, dit effect is klein en loopt volledig via de socialisatie binnen het gezin. De verwachte vrijzinnige opvattingen van hoger opgeleiden omtrent het huwelijk en kinderen wordt dus slechts in beperkte mate door de empirische bevindingen ondersteund.

Bij de gezinstiming is de rol van het inkomen van het ouderlijk huis opvallend. De verwachtingen van de adolescent worden significant beïnvloed door de opleiding en inkomen van zijn ouders. De economische hulpbronnen worden in dit model volledig gemedieerd. Het opleidingsniveau van de ouders beïnvloedt hun verwachtingen indirect, terwijl het inkomen van de ouders hun verwachtingen zowel direct als indirect beïnvloedt. Het uitstellen van gezinsvorming, wat vaak gepaard gaat met doorstuderen en het uitstellen van een vaste baan, heeft financiële gevolgen. Ouders met een hoger inkomen zijn wellicht daadwerkelijk bereid hun kind financieel bij te staan. Daarnaast is er een niet gemedieerd effect van het opleidingsniveau van de ouders op de verwachting van hun kind. Hoger opgeleiden ouders waarderen doorstuderen, reizen en 'het vrijgezellenbestaan' waarschijnlijk meer en dragen dit over op hun kinderen.

Concluderend, als antwoord op de tweede subvraag, kan gesteld worden dat, in de modellen aangaande opleiding en beroep, de culturele hulpbronnen voornamelijk worden gemedieerd door het huidige schoolniveau. Enkel de ouderlijke verwachtingen omtrent het uiteindelijke opleidingsniveau van hun kind worden direct beïnvloed door het opleidingsniveau van de ouders. Daarnaast is er, in de modellen aangaande gezinsvorming en -timing, een direct effect van de opleidingsniveau van de ouders op de verwachte gezinstiming van de adolescent. De economische hulpbronnen van de ouders worden minder goed gemedieerd. In de drie modellen aangaande opleiding en beroep zijn er drie, niet gemedieerde, directe effecten van het inkomen op de verwachtingen van de adolescent. In de twee modellen aangaande gezinsvorming en -timing wordt het inkomen volledig gemedieerd door de school en het gezin. Het inkomen van de ouders heeft in die modellen een indirect effect via de verwachtingen van ouders over de gezinstiming van hun kind.

Beïnvloeden hulpbronnen toekomstplannen in beide levensdomeinen?

De laatste subvraag die gesteld is in de inleiding is; “*Verschilt de invloed van de sociaal-economische herkomst tussen verwachtingen in de sfeer van opleiding en beroep en de verwachtingen omtrent gezinsvorming en gezinstiming?*”. De ouderlijke hulpbronnen hebben de sterkste effecten op het gebied van opleiding en beroep. De invloed van de ouderlijke hulpbronnen loopt via het huidige scholingsniveau en de verwachtingen van de ouders. Het inkomen van de ouders blijft in de modellen omtrent opleiding en beroep een onverklaard direct effect op de verwachtingen van de adolescent hebben.

De effecten van de ouderlijke hulpbronnen, in modellen omtrent gezinsvorming en gezinstiming, worden gemedieerd door het opleidingsniveau van de adolescent en de verwachtingen van de ouders. De verwachtingen van de ouders hebben in deze modellen een relatief grotere invloed dan in de modellen omtrent opleiding en beroep. Hierbij zijn de directe effecten van het inkomen van de ouders op hun verwachtingen van belang. Een uitzondering is het model aangaande de centraliteit van het gezin. Alleen hier zijn voornamelijk de ouderlijke verwachtingen van belang. De effecten van inkomen en opleidingsniveau van het ouderlijk huis zijn gering.

De effecten van gezinssocialisatie zijn bij de vijf afhankelijke variabelen redelijk constant. De samenhang tussen de verwachtingen van de ouders en die van hun kinderen ligt tussen de 0.2 en 0.3. Alleen bij het verwachte uiteindelijke scholingsniveau is dit lager, omdat het huidige scholingsniveau daar sterk structureert. Dit duidt er mogelijk op dat verwachtingen die verder in de toekomst liggen minder gestructureerd worden door het huidige opleidingsniveau. Daarnaast waren de ouders een stuk ‘positiever’ dan hun kinderen over het uiteindelijke te bereiken scholingsniveau (*zie tabel 1*).

Concluderend, als antwoord op de derde subvraag, kan gesteld worden dat de hulpbronnen op beide domeinen effect hebben. De effecten van de culturele en economische hulpbronnen verschillen niet duidelijk tussen het domein van opleiding en beroep en dat van relatievorming en gezin. Verwachtingen over de opleiding, de preferentie voor een cultureel beroep en de timing van gezinsvorming blijken door beide beïnvloed te worden. De preferentie voor een economisch beroep wordt daarentegen uitsluitend door de economische positie van de ouders bepaald; het belang van gezinsvorming uitsluitend door hun opleidingsniveau. Het belang

dat de adolescent hecht aan gezinvorming blijkt overigens het minst sterk beïnvloed te worden door de ouderlijke hulpbronnen.

Beperkingen

In deze studie is uitgegaan van een uni-directionele beïnvloeding van de verwachtingen van ouders op de verwachting van hun kinderen. In werkelijk is de beïnvloeding een wisselwerking tussen ouders en kinderen. Het bi-directionele karakter van de beïnvloeding maakt de causale relatie (ouders beïnvloeden kind) in de modellen een assumptie. Wel blijkt uit eerder onderzoek dat het effect van ouders op kinderen sterker is dan andersom (Roest, 2009).

Daarnaast zijn de verwachtingen van de adolescenten niet geproblematiseerd aangaande hun realiteitsgehalte. Beslissingen die 10 à 15 jaar in de toekomst liggen zijn waarschijnlijk moeilijk accuraat te prognosticeren. De verwachtingen kunnen daarom ook als een wens gezien worden of als confirmatie aan het ‘standaard patroon’.

De studie is gebaseerd op een cross-sectionele dataset, waardoor er op één moment gemeten is. Interessant zou zijn om over de tijd te kijken tot welke leeftijd en in welke mate de sociaal-economische herkomst effect houdt op de toekomstverwachtingen van de adolescent. Daarnaast zou met een longitudinaal onderzoek bekeken kunnen worden in welke mate de verwachtingen gerealiseerd zijn en welke variabelen daarbij van belang zijn.

Ook zijn er in de studie geen nadere specificaties van de adolescent genoemd met betrekking tot demografische variabelen zoals geslacht, religieuze achtergrond en etniciteit. Een vervolgstudie zou moeten uitwijzen welke variabelen van belang zijn bij de samenhang tussen de verwachtingen van de kinderen en die van hun ouders.

Literatuur

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American psychologist*, 55(5), 469. American Psychological Association.

Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences* (Vol. 13). Sage Publications Ltd.

Becker, G. (1974). A theory of social interactions. National Bureau of Economic Research Cambridge, Mass., USA.

Blossfeld, H. P. (2005). *Globalization, uncertainty and youth in society* (Vol. 15). Psychology Press.

Boehnke, K., Hadjar, A., & Baier, D. (2007). Parent-Child Value Similarity: The Role of Zeitgeist. *Journal of Marriage and Family*, 69(3), 778-792. Wiley Online Library.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. *Readings in economic sociology*, 280-291. Wiley Online Library.

Bourdieu, P., Passeron, J. C., Sociologist, F., & Sociologue, F. (1970). *La reproduction: éléments pour une théorie du système d'enseignement*. Minuit Paris.

Brannen, J., & Nilsen, A. (2002). Young people's time perspectives: From youth to adulthood. *Sociology*, 36(3), 513. Sage Publications.

Breen, R., & Goldthorpe, J. H. (1997). Explaining educational differentials. *Rationality and Society*, 9(3), 275. Sage Publications.

Brückner, H., & Mayer, K. U. (2005). De-standardization of the life course: What it might mean? And if it means anything, whether it actually took place. *The Structure of the Life Course: Standardized? Individualized? Differentiated*, 9, 27-54.

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*, 95-120. JSTOR.

- De Jong-Gierveld, J., Liefbroer, A. C., & Beekink, E. (1991). The effect of parental resources on patterns of leaving home among young adults in the Netherlands. *European Sociological Review*, 7(1), 55. Oxford Univ Press.
- Dronkers, J., & De Graaf, P. M. (1995). Ouders en het onderwijs van hun kinderen. In: Dronkers, J., & Ultee, W.C. *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: Sociale gelaagdheid en mobiliteit*, 46. Van Gorcum.
- Duncan, O. D., & Hodge, R. W. (1963). Education and Occupational Mobility a Regression Analysis. *American Journal of Sociology*, 629-644. JSTOR.
- Easterlin, R. A. (1995). Will raising the incomes of all increase the happiness of all? *Journal of Economic Behavior & Organization*, 27(1), 35-47. Elsevier.
- Furlong, A., & Cartmel, F. (1997). *Young people and social change: Individualization and risk in late modernity*. Open University Press.
- Ganzeboom, H. B. G., De Graaf, P. M., & Treiman, D. J. (1992). A standard international socio-economic index of occupational status. *Social Science Research*, 21(1), 1-56. Elsevier.
- Ganzeboom, H., De Graaf, P. M., & Kalmijn, M. (1987). De culturele en economische dimensie van beroepsstatus. *Mens en Maatschappij*, 62(2), 153-175.
- Ganzeboom, H., Nagel, I., & Liefbroer, A.C. [p.i.] (2005-2006). Youth and Culture. A Multi-actor Panel Study. Cultural participation and future plans. [machine readable datafiles] Amsterdam: Vrije Universiteit [producer] To be archived.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford Univ Pr.
- Graaf, P. M. de (1986). The impact of financial and cultural resources on educational attainment in the Netherlands. *Sociology of education*, 237-246. JSTOR.

- Graaf, P. M. de, & Ganzeboom, H. B. G. (1993). Family background and educational attainment in the Netherlands for the 1891-1960 birth cohorts. *Persistent inequality: Changing educational attainment in thirteen countries*, 75-99. Westview Press.
- Harvey, D. G., & Slatin, G. T. (1975). Relationship between Child's SES and Teacher Expectations: A Test of the Middle-Class Bias Hypothesis, *The Soc. F.*, 54, 140. HeinOnline.
- Iyengar, S. S., & Lepper, M. R. (2000). When choice is demotivating: Can one desire too much of a good thing? *Journal of personality and social psychology*, 79(6), 995. American Psychological Association.
- Kim, D. H., & Schneider, B. L. (2006). Social capital in action: Alignment of parental support in adolescents' transition to postsecondary education. *Social Forces*, 84(2), 1181-1206. The University of North Carolina Press.
- Kohn, M. L. (1963). Social class and parent-child relationships: An interpretation. *American Journal of Sociology*, 471-480. JSTOR.
- Liefbroer, A. C., & Dykstra, P. A. (2000). Levenslopen in verandering. *Een studie naar ontwikkelingen in de levenslopen van Nederlanders geboren tussen 1900 en 1970*, 5, 107.
- Michael, R. T., & Tuma, N. B. (1985). Entry into marriage and parenthood by young men and women: the influence of family background. *Demography*, 22(4), 515-544. Springer.
- Nagel, F. A. (2004). Cultuurdeelname in de levensloop. Dissertatie ICS/ Universiteit Utrecht.
- Need, A., & De Jong, U. (2001). Educational differentials in the Netherlands. *Rationality and Society*, 13(1), 71. Sage Publications.
- Nurmi, J. E. (1991). How do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning. *Developmental review*, 11(1), 1-59. Elsevier.
- Roest, A. M. C. (2009). *Value similarities and transmissions among family members*.

Schröder, H., & Ganzeboom, H. B. G. (n.d.). Measuring and modeling level of education in European societies.

Sewell, W. H., Haller, A. O., & Portes, A. (1969). The educational and early occupational attainment process. *American Sociological Review*, 82-92. JSTOR.

Siermann, C. , van Teeffelen, P.& Urlings, L. (2004). Equivalentiefactoren 1995-2000: methode en belangrijkste uitkomsten, *Sociaal-economische trends*, 3e kwartaal, pp. 63-66.

Tolsma, J., & Wolbers, M. H. J. (2010). Onderwijs als nieuwe sociale scheidslijn? De gevolgen van onderwijsexpansie voor sociale mobiliteit, de waarde van diploma's en het relatieve belang van opleiding in Nederland. *Tijdschrift voor Sociologie*, 31, 239-259.

Tabel 1. Toekomstverwachtingen van ouders en adolescenten omtrent opleiding, werk en gezin.

		Adolescenten	Ouders	n
Welke opleidingsniveau denk je uiteindelijk te bereiken? (adolescenten: % waarschijnlijk tot zeker wel; ouders: % misschien of graag)	MBO	10,1	6,3	940
	HBO	36,5	22,1	940
	Universiteit	38,8	65,6	940
Welk beroep wil je absoluut niet uitoefenen? (minst populaire beroep onder adolescenten in %)	Schoonmaker	78,9	56,2	763
Welk beroep wil je graag uitoefenen? (populairste beroep onder adolescenten in %)	Directeur middel groot bedrijf	16,7	14,3	784
Verwacht je dit mee te maken? (% ja)	te trouwen	90,8	84,3	682
	kinderen te krijgen	90,2	92,8	682
Hoe belangrijk is het voor jou om op je dertigste... (% belangrijk tot zeer belangrijk)	getrouwd te zijn	47,6	16,6	682
	kinderen te hebben	50,0	13,6	682
Eerst trouwen, daarna kinderen (% ja)		64,7	61,6	391
Op welke leeftijd verwacht je dit mee te maken? (gemiddelde in jaren)	samenwonen	24,0	24,7	479
	huiskopen	25,9	27,8	507
	trouwen	26,1	27,8	451
	kinderen	27,3	29,1	526

Tabel 2. Beschrijvende statistieken (n=691 voor alle adolescent-ouder paren)

	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Std. Deviatie
Opleidingsniveau adolescent	31,90	69,80	59,98	12,06
Opleidingsniveau ouders (gemiddeld)	19,10	84,70	61,65	16,77
Inkomen ouders (gestandaardiseerd)	424,76	5339,81	1684,34	736,39
Verwacht uiteindelijk educatieniveau	25,70	84,70	75,21	11,17
Verwacht uiteindelijk educatieniveau (ouders)	46,60	84,70	80,09	8,74
"Culturele status" beroepspreferentie	-0,18	1,28	0,45	0,22
"Culturele status" beroepspreferentie (ouders)	-0,86	1,27	0,56	0,29
"Economische status" beroepspreferentie	-0,13	1,53	0,50	0,28
"Economische status" beroepspreferentie (ouders)	-0,90	1,43	0,61	0,34

Tabel 3. Totale effecten van ouderlijke hulpbronnen op verwachtingen adolescent

Totale effecten		Verwachtingen kind				
		Scholingsniveau	Eco baan	Cul baan	Centraliteit	Timing
Ouders	educatie	0,23*	0,03	0,14*	-0,09*	0,19*
	inkomen	0,16*	0,17*	0,12*	-0,03	0,16*

*p-waarde < 0,05

Tabel 4. Factorladingen

Factorladingen	Centraliteit gezin		Timing gezin	
	Ouders	Adolescent	Ouders	Adolescent
Trouwen? (<i>ja/nee</i>)	0,28	0,44		
Kinderen? (<i>ja/nee</i>)	0,13	0,48		
Trouwen voor je 30ste? (<i>1 t/m 5</i>)	0,90	0,84		
Kinderen voor je 30ste? (<i>1 t/m 5</i>)	0,82	0,84		
Leeftijd trouwen (<i>in jaren</i>)			0,81	0,80
Leeftijd kinderen (<i>in jaren</i>)			0,75	0,75
Leeftijd samenwonen (<i>in jaren</i>)			0,54	0,66
Leeftijd huis kopen (<i>in jaren</i>)			0,55	0,58

